

ปรัชญาประวัติศาสตร์

ถ้าการเกิดมามีชีวิตนั้นมีความหมายสำหรับมนุษย์ การเรียนรู้ที่จะเข้าใจชีวิตย่อมเป็นความจำเป็นและสำคัญต่อมนุษย์ทุกคนเท่าเทียมกัน กระบวนการของ "ชีวิต" นั้นยาวนานและสืบเนื่องครอบคลุมทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ทั้งนี้ความคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ในปัจจุบันจะผูกพันอยู่กับอดีตเสมอไม่มากก็น้อย เพราะ "อดีต ครั้งหนึ่งเคยมีชีวิตและใกล้ชิดกับมนุษย์" (1) การค้นหาความหมายและเข้าใจชีวิตจึงจำเป็นต้องเรียนรู้และเข้าใจอดีตด้วย ในแง่นี้เองที่ประวัติศาสตร์เข้ามามีบทบาทต่อชีวิตของมนุษย์เรา

ประวัติศาสตร์คืออะไร

ได้มีการพยายามขบคิดหาคำตอบให้กับคำถามดังกล่าวมาแล้วหลายยุคหลายสมัยในอดีตและแม้กระทั่งปัจจุบัน แต่ยังไม่มีการและบุคคลใดหาคำตอบที่สมบูรณ์ให้กับคำถามนี้ได้ จากทัศนะที่นักคิดและนักประวัติศาสตร์ทั้งหลายได้แสดงไว้ในที่ต่าง ๆ กัน ทำให้เข้าใจความหมายในระดับต่าง ๆ ของประวัติศาสตร์อย่างกว้างขวาง เช่น ในทัศนะของนักปราชญ์กรีกโบราณ "ประวัติศาสตร์ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ และการกระทำของมนุษย์ที่นักประวัติศาสตร์สนใจนั้นเป็นการกระทำในอดีต" (2)

(1) ชาอุวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการ. บทกล่าวนำ "ประวัติศาสตร์และปรัชญาประวัติศาสตร์," ใน ปรัชญาประวัติศาสตร์, หน้า 11.

(2) สุเทพ สุนทรเกษม, "ความสำคัญเกี่ยวกับอดีตของมนุษย์" เรื่องเดียวกัน, หน้า 77.

ลีโอ ทอลสตอย กล่าวว่า "ประวัติศาสตร์ คือเรื่องราวของชีวิตของประเทศชาติ และมนุษยชาติ ซึ่งจะมองโดยตรงและสรุปรวมเป็นคำพูดได้ว่า การบรรยายชีวิตของบุคคลเพียงกลุ่มเดียวโดยมิได้รวมถึงมนุษยชาตินั้น จะเป็นไปไม่ได้"(1)

คร.สมศักดิ์ ชูโต อธิบายว่า "ประวัติศาสตร์ เป็นวิชาที่พยายามจะบันทึก และทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในโลก อันเกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ทุกด้าน"(2)

ในทัศนะของ คร.แถมสุข นุ่มนนท์ "ประวัติศาสตร์ คือการไต่สวนเข้าไปให้ถึงความจริงที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดขึ้นในช่วงหนึ่งของอดีต"(3)

โรเบิร์ต วี. แคนเน็ลล์ ย้ำว่า

ประวัติศาสตร์ คือความทรงจำว่าด้วยประสบการณ์ของมนุษย์ซึ่งถ้าหากถูกลืมหรือละเลยก็เท่ากับว่าเราโดยุติแนวทางอันมุ่งชี้ว่าเราคือมนุษย์ หากไม่มีประวัติศาสตร์เสียแล้วเราจะไม่รู้เลยว่าเราคือใคร เป็นมาอย่างไรเหมือนคนเคราะห์ร้าย ตกอยู่ในภาวะมึนงงเสาะหาเอกลักษณ์ของเราอยู่ตามกลางความมืด(4)

จะเห็นได้ว่าทัศนะต่าง ๆ เกี่ยวกับความหมายของประวัติศาสตร์ที่ยกมาข้างต้นไม่ได้แตกต่างกันมากนัก กล่าวคือได้แสดงความหมายของประวัติศาสตร์อย่างกว้าง ๆ ว่าเกี่ยวข้องกับอยู่กับอดีต พฤติกรรม และการรับรู้ของมนุษย์ ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของประวัติศาสตร์ของมนุษย์ จึงเป็นการให้ความสำคัญต่อ

(1) ลีโอ ทอลสตอย, สงครามและสันติภาพ อังโน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการ. ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย บทกล่าว นำ หน้า 2.

(2) สมศักดิ์ ชูโต, ปรัชญาประวัติศาสตร์, หน้า 19.

(3) แถมสุข นุ่มนนท์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 33.

(4) โรเบิร์ต วี. แคนเน็ลล์, ศึกษาประวัติศาสตร์อย่างไรและทำไม แปลโดย ชิดา สารยา (กรุงเทพมหานคร: ดวงกมล, 2520), หน้า 1.

พฤติกรรมของมนุษย์ในอดีตเป็นลำดับแรก

มนุษย์มีความคิดเป็นสมบัติโดยกำเนิด และโดยความคิดนี้มนุษย์ได้สร้างพฤติกรรมต่าง ๆ ขึ้นภายใต้เงื่อนไขของสภาวะแวดล้อมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง วัฒนธรรม กาลเวลาและประสบการณ์ พฤติกรรมของมนุษย์ในแต่ละสังคมและแต่ละสมัยจึงแตกต่างกันเมื่อกล่าวถึงพฤติกรรมของมนุษย์จึงไม่เพียงแต่หมายถึงสิ่งที่มนุษย์ได้กระทำเท่านั้น แต่ยังต้องพิจารณาถึง "ทุกสิ่งที่คุณได้ทำ ได้คิด ได้หวัง และใฝ่ฝัน"⁽¹⁾ ด้วย จากนัยดังกล่าวประวัติศาสตร์จึงมีความหมายกว้างขวางครอบคลุมกิจกรรมและปัจจัยทุกอย่างที่เกี่ยวกับมนุษย์

ในความหมายแรกนี้ประวัติศาสตร์จึงหมายถึง เหตุการณ์ที่ได้เกิดขึ้นแล้ว แต่เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ต้องประกอบด้วยเหตุการณ์ด้านนอกซึ่งเป็นกรอบโครงของพฤติกรรมและเหตุการณ์ภายใน ได้แก่ ความคิด (thought) อันเป็นเหตุให้เกิดพฤติกรรมนั้น ๆ ขึ้น ประวัติศาสตร์จึงมิใช่กระบวนการทางธรรมชาติ คือไม่ใช่ปรากฏการณ์ที่อาจเกิดได้ซ้ำ ๆ เหมือนเหตุการณ์ทางธรรมชาติ และไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว ในแง่นี้ประวัติศาสตร์จึงมีความสำคัญต่อชีวิต มนุษย์ และสังคม เพราะประวัติศาสตร์จะเป็นพื้นฐานให้มนุษย์ในสังคมรู้จัก และเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างรอบคอบและลึกซึ้ง ทำให้สามารถมองเห็นกระบวนการพัฒนาการของสิ่งเหล่านี้ และยังช่วยให้การกำหนดบทบาท ทิศทางและพฤติกรรมในปัจจุบันถูกต้องเหมาะสม โดยถือว่าอดีตเป็นบทเรียน ประวัติศาสตร์จึงเป็นคุณูปการของบทเรียนที่ทรงคุณค่า

(1) เจมส์ ฮาเวย์ โรบินสัน (James Harvey Robinson) อ้างใน แฟรงค์ จี. วิลลิสตัน "ขอบเขตและความมุ่งหมายของประวัติศาสตร์" ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการ. ปรัชญาประวัติศาสตร์ หน้า 194.

ตอนปัจจุบันและอนาคต ในทัศนะที่กล่าวนี้ มิได้หมายความว่าประวัติศาสตร์จะช้ารอดังโลกแล้วว่ประวัติศาสตร์เกิดจากความคิดของมนุษย์ภายใต้เงื่อนไขของสภาวะแวดล้อมและกาลเวลา ประวัติศาสตร์จะเกิดขึ้นได้เหมือนเดิมอีกต่อเมื่อเงื่อนไขและสภาพความเป็นมาเหมือนเดิมทุกอย่าง รวมทั้งประสบการณ์ของมนุษย์ด้วย การช้ารอดของประวัติศาสตร์จึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยากมากเท่ากับที่ไม่อาจเกิดขึ้นได้เลยแม้ว่าประวัติศาสตร์จะไม่ช้ารอด แต่ประวัติศาสตร์อาจเป็นบทเรียนต่อมนุษย์และสังคมปัจจุบันได้ โดยการสรุปเหตุผลและเงื่อนไขต่าง ๆ ของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นไว้อย่างเป็นระบบ เป็นกฎเกณฑ์ทั่วไป ซึ่งเมื่อเกิดปรากฏการณ์ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันเกิดขึ้น ก็อาจสามารถยกปรากฏการณ์ที่คล้ายคลึงกันในอดีตมาพิจารณาเป็นบทเรียน เป็นการช่วยป้องกันมิให้เกิดการตัดสินใจที่ผิดพลาดขึ้นได้อีกและทำให้สามารถคาดการณ์ในลักษณะกว้าง ๆ ได้ เช่น จากการศึกษาสภาพการณ์ก่อนเกิดสงครามโลกทั้งครั้งที่ 1 และ 2 เราจะพบว่ามีความขัดแย้งเกิดขึ้นในระหวางมหาอำนาจมีผลให้เกิดการร่งหามิตร และตกลงทำสัญญามิตรภาพระหว่างกัน ซึ่งโดยข้อเท็จจริงแล้วสัญญามิตรภาพเหล่านั้น คือสัญญาการแบ่งค่ายประเทศต่าง ๆ ออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่อย่างกลาย ๆ ภายใต้สภาพการณ์ของสัญญามิตรภาพแท้จริงคือบรรยากาศตึงเครียดของสงครามซึ่งคุกรุ่นอยู่ หลังจากมีการแบ่งค่ายประเทศต่าง ๆ แล้ว สงครามโลกก็เกิดขึ้น จากข้อสรุปนี้ เราสามารถนำมาเทียบเคียงกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน และศึกษาพร้อมทั้งคาดเตรียมการล่วงหน้าได้บ้าง ในลักษณะเช่นนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า ประวัติศาสตร์คือบทเรียนของปัจจุบันและอนาคต ทำให้ชีวิตมีความหมาย มีคุณค่า เพราะประวัติศาสตร์ให้ทรรศนคติอันกว้างไกลเกี่ยวกับพลังเคลื่อนไหวของปัจจุบัน และให้พื้นฐานสำหรับการตัดสินใจอันชาญฉลาดเรื่องการกระทำในอนาคต ประวัติศาสตร์คือแหล่งใหญ่ของค่านิยม ข้อผูกพัน ความตื่นตัวทั้งหมด ทำให้ชีวิตมีค่าควรแก่การอาศัยอยู่และทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์⁽¹⁾ และนี่คือ

(1) โรเบิร์ต วี. แคนเน็ลส์, ศึกษาประวัติศาสตร์อย่างไรและทำไม,

ความหมายอย่างกว้างที่สุดของเนื้อหาของประวัติศาสตร์

ในชีวิตประจำวันของมนุษย์มีเหตุการณ์ต่าง ๆ มากมายเกิดขึ้น เหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้เมื่อเกิดขึ้นแล้วถ้าไม่มีการจดจำ บันทึก เก็บรวบรวมไว้ก็จะลืมนานเข้าก็จะสูญไป จากอดีตที่ผ่านมาเราพบว่ามี การจดบันทึกรวบรวมพฤติกรรมที่คนสมัยนั้นเห็นว่าสำคัญและหลักฐานต่าง ๆ หิ้งร่องรอยไว้ การที่จะรู้และเข้าใจอดีตได้จึงต้องมีคนทำหน้าที่อ่าน แปล ค้นคว้า รวบรวม ถ่ายทอดบันทึกและหลักฐานต่าง ๆ ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ให้ปรากฏออกมาเป็นเรื่องราวที่สัมผัสและรับรู้ได้ เป็นการนำประวัติศาสตร์มาสู่การตอบสนองและการรับรู้ของคนทั่วไป ทำให้ประวัติศาสตร์มีบทบาท มีชีวิตที่เป็นจริงขึ้น ในลักษณะนี้ ประวัติศาสตร์จึงมีฐานะเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งที่เกิดขึ้นจาก "การใ้ส่วนใหญ่อิงถึงความจริงเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษยชาติที่เกิดขึ้นในช่วงใดช่วงหนึ่งของอดีต ที่จะมีผลมาสู่มนุษย์ส่วนใหญ่"(1)

อาจารย์ธิติมา พิทักษ์ไพรวรรณ อธิบายว่า ประวัติศาสตร์มาจากคำภาษาอังกฤษว่า history ซึ่งมาจากคำภาษากรีกเดิมว่า historia ซึ่งมีความหมายถึงการสอบสวน การตรวจตรา การค้นคว้า และการซักไซ้ไต่ถาม(2) ชาวกรีกโบราณเป็นชาติแรกที่รู้จักจดบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ประวัติศาสตร์ในสมัยต้นจึงเป็นการสอบสวน การตรวจตรา การค้นคว้าและการซักถาม เกิดขึ้นจากความจำเป็นและความอยากรู้อยากเห็นเกี่ยวกับความเป็นมาในอดีตของชุมชนของตน ตลอดจนชุมชนมนุษยชาติอื่นที่ตนมีส่วนเกี่ยวข้อง(3)

(1) ปิยนาด บุนนาค, การวิจัยทางประวัติศาสตร์ ใน วารสารรามคำแหง 4 (ตุลาคม 2520): 63.

(2) ธิติมา พิทักษ์ไพรวรรณ, ประวัติศาสตร์ยุคโบราณ (พระนคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2513), หน้า 1.

(3) เรื่องเดียวกัน.

ประวัติศาสตร์จึงมีความหมายกว้าง ๆ 2 ประการคือ

1. หมายถึงทุกสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วในอดีตแห่งมนุษยชาติ
2. หมายถึงบันทึกเรื่องราว การศึกษาคนควา การตรวจสอบ พิจารณา ไตรตรอง หรือวินิจฉัยเรื่องราวของการกระทำของมนุษย์ในอดีต โดยอาศัยหลักฐานที่ยังตกค้างมาจนปัจจุบัน

ในฐานะที่เป็นศาสตร์ ประวัติศาสตร์จะต้องประกอบด้วยปัจจัยต่อไปนี้⁽¹⁾

1. ต้องมีเหตุการณ์หรือ พฤติกรรมของมนุษย์เกิดขึ้น ซึ่งมีมากและเกิดขึ้นตลอดเวลา
2. เนื่องจากเหตุการณ์หรือพฤติกรรมนั้นมักถูกลืม จึงต้องมีผู้บันทึก ผู้สังเกต ผู้จดจำ และสิ่งที่ยืนยันจะกลายเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์
3. เมื่อเกิดหลักฐานแล้ว เป็นหน้าที่ของนักประวัติศาสตร์ที่จะต้องรวบรวม ตรวจสอบพิจารณาไตรตรอง และเรียบเรียงขึ้นตามความเข้าใจ เนื้อหาของประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็นศาสตร์จึงผูกพันอยู่กับหลักฐาน ข้อเท็จจริง กาลเวลา และนักประวัติศาสตร์ทั้งที่ อี. เอช. คาร์ กล่าวไว้ว่าประวัติศาสตร์คือ

เรื่องราวอันต่อเนื่องของการโต้ตอบกันระหว่างนักประวัติศาสตร์กับหลักฐาน ข้อเท็จจริง เป็นเรื่องถกเถียงระหว่างปัจจุบันกับอดีตที่ไม่มีสิ้นสุด... เรื่องราวของการตอบโต้ซึ่งกันและกันระหว่างนักประวัติศาสตร์กับหลักฐานข้อเท็จจริงนี้ ชาวเขาถือว่าเป็นการถกเถียงระหว่างปัจจุบันกับอดีต เป็นการถกเถียงระหว่างสังคมในวันนี้กับสังคมเมื่อวานนี้ ไม่ใช่เป็นการถกเถียงกันระหว่างบุคคลที่ไม่เห็นตัวตน หรือบุคคลใด ๆ เพียงคนเดียว ดังคำกล่าวของ เบิร์ก การ์ด (Burckhardt) ว่า ประวัติศาสตร์คือ บันทึกซึ่งยุคหนึ่งสมัยหนึ่งเห็นคุณค่าควรจะจดจำอีกยุคหนึ่งสมัยหนึ่งเอาไว้⁽²⁾

(1) ปิยนาด บุนนาค, "การวิจัยทางประวัติศาสตร์" ใน วารสารรวมคำแห่ง 4 (ตุลาคม 2520): 63 - 70.

(2) อี. เอช. คาร์., ประวัติศาสตร์คืออะไร แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ใน วารสารธรรมศาสตร์ 4 (กุมภาพันธ์ - พฤษภาคม 2518): 91.

สำนึกและขอบเขตของประวัติศาสตร์

จากคำจำกัดความว่า "ประวัติศาสตร์คือสิ่งที่คนได้ทำ ได้คิด ได้หวัง และใคร่รู้" ขอบเขตของประวัติศาสตร์จึงครอบคลุมเนื้อหาที่กว้างและลึกซึ้ง การที่มนุษย์กระหายใคร่รู้ และค้นหาคำตอบของชีวิตในอดีต ด้วยการตั้งคำถามต่าง ๆ ซ้ำแล้วซ้ำอีก เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว ความลึกซึ้งในความเป็นมาของตัวเอง คุณค่าของสังคม การเกิด ความตาย สงคราม และแม้แต่จักรวาล มนุษย์ก็ยังไม่พอใจกับคำตอบที่ได้รับ จึงต้องมีการค้นคว้าหาคำตอบต่อไปจากประสบการณ์ในอดีต และนี่คือภาระความรับผิดชอบของนักประวัติศาสตร์

ยังมีผู้คนอีกจำนวนมากเข้าใจว่า ประวัติศาสตร์คือเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องราวนั้นต้องเกิดขึ้นนานแล้วในช่วงระยะเวลาที่กำหนดเวลาที่นานตายตัว เช่น สิ่งที่จะถือเป็นประวัติศาสตร์ได้นั้น จะต้องเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและผ่านมานานแล้ว 10 ปีขึ้นไป เหตุการณ์ใดที่เก่าไม่พอ ไม่ถือว่าเป็นประวัติศาสตร์ การมองประวัติศาสตร์ในขอบเขตเช่นนี้เป็นการมองที่คับแคบซึ่งจำกัดบทบาทที่แท้จริงของประวัติศาสตร์ไป เพราะทำให้ประวัติศาสตร์กลายเป็นของเก่าที่ไม่มีชีวิต ล้ายุค และไม่มีความสัมพันธ์กับปัจจุบัน ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว สถานการณ์ที่เกิดขึ้นทุกวัน ทุกชั่วโมง ทุกนาที เกิดขึ้นทะยอยกันเป็นลำดับ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังมักเป็นผลสืบเนื่องจากเหตุการณ์ซึ่งเกิดก่อน การมองว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว 10 ปีขึ้นไปเป็นอดีต จึงเป็นการตัดขบวนการของชีวิตและขบวนการของประวัติศาสตร์ออกจากกัน ซึ่งในแวดวงประวัติศาสตร์สมัยใหม่ยอมรับกันแล้วว่า สิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบันถือเป็นประวัติศาสตร์⁽¹⁾ เหตุการณ์ที่เพิ่งเกิดขึ้น หากสำคัญพอก็ถือเป็นประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์จึงมิได้ถูกจำกัดขอบเขตให้เป็น

(1) แอมสจวร์ท นูเมนท์, "ประวัติศาสตร์," ใน ปรัชญาประวัติศาสตร์,

เพียงของเก่าอีกต่อไป หากแต่เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องของอดีต ปัจจุบัน และอนาคต เป็น "ศาสตร์" ที่มีขอบเขตกว้างขวาง ลึกซึ้ง จากแง่มุมนี้ทำให้สำนักทางประวัติศาสตร์ของมนุษย์ในยุคนี้สูงขึ้น และมองเห็นความสำคัญของประวัติศาสตร์ขึ้นตอนตลอดจนกระบวนการของมันที่สัมพันธ์กับโลกและชีวิต ซึ่ง จอร์จ เทรวีเลียน (George Trevelyan) ได้ให้ข้อสรุปไว้ว่า

ประวัติศาสตร์เป็นซีเมนต์ซึ่งทำให้การศึกษาทั้งหมด ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและคุณสมบัติของมนุษย์ เชื่อมให้ติดต่อกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน... เป็นสาขาวิชาเดียวในบรรดาวิชาสังคมศาสตร์ทั้งหมดที่ทำให้วิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์มีความหมายและเชื่อมโยงติดต่อกัน⁽¹⁾

การตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งใดแต่ไม่รู้จักนำมาใช้ ก็ยังไม่อาจถือว่าเป็นสำนักที่ถูกต้องแท้จริงได้ สำนักทางประวัติศาสตร์ก็เช่นเดียวกัน
เฮนริก เอ. วินค์เลอร์ (Heinrich A. Winkler) ได้อธิบายเกี่ยวกับหน้าที่ของวิชาประวัติศาสตร์ไว้ว่า

วิชาประวัติศาสตร์จะกลับไปทำหน้าที่เล่าเหตุการณ์ในอดีตทุกอย่างเดี่ยวเป็นไปไม่ได้ ถึงแม้ว่าการกระทำดังกล่าวนี้จะช่วยให้วิชาอื่นแพร่หลายมากขึ้น วิชาประวัติศาสตร์ไม่มีจุดมุ่งหมายที่จะเล่าเหตุการณ์ให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้สนใจ ความรู้สึกทางประวัติศาสตร์จะมีค่าต่อเมื่อใช้ในกรุดำเนินชีวิตใด ซึ่งก็ไม่ได้หมายความถึงการหาประโยชน์ของการเมืองในแต่ละกรณี แต่หมายถึงการวิจัยสภาพการณ์ปัจจุบันโดยศึกษาสภาพการณ์ในอดีตอย่างถ่องถ้วน หน้าที่ดังกล่าวนี้ คือหน้าที่ทางสังคมของวิชาประวัติศาสตร์⁽²⁾

การศึกษาประวัติศาสตร์จึงมิใช่เป็นไปเพื่อความเข้าใจสังคมในอดีตด้านเดียว แต่เพื่อเข้าใจสังคม "ทั้งหมด" หรือ "Total History" " ที่เดียว

(1) อังโน แพร็งก์ จี วิลลิสตัน, ขอบเขตและความมุ่งหมายของประวัติศาสตร์ ใน ปรัชญาประวัติศาสตร์, หน้า 194.

(2) Heinrich A. Winkler, "ประวัติศาสตร์ใกล้ความจริงแค่ไหน" แปลโดย ท่านุ ทังคณะสิงห์, เอกสารอัดสำเนา.

วิธีการทางประวัติศาสตร์

การจะมองว่า ประวัติศาสตร์เป็นศาสตร์ที่เป็นวิทยาศาสตร์เพียงใดหรือไม่ นั้นขึ้นอยู่กับทัศนะพื้นฐานเบื้องต้นของการเข้าใจประวัติศาสตร์ เช่น การเข้าใจว่าประวัติศาสตร์เป็นแค่เพียงคำบอกเล่า เป็นเรื่องราวที่ต้องจดจำ เคื่อน ปี พ.ศ. ประวัตินุคคลสำคัญ หรือเหตุการณ์สำคัญ ๆ จะทำให้ประวัติศาสตร์เป็นวิชาที่น่าเบื่อหน่ายและไม่เป็นวิทยาศาสตร์ขึ้นมาได้เลย เพราะการมองเห็นและเข้าใจประวัติศาสตร์ไปในทิศทางเก่า ๆ ทำให้ประวัติศาสตร์ไม่แตกต่างอะไรนักกับนิยายปรัมปราที่เล่าสืบต่อ ๆ กันมาอย่างสนุกสนาน ศาสตราจารย์ชาวฝรั่งเศสผู้หนึ่งกล่าวไว้ว่า "เราไม่ได้เรียนประวัติศาสตร์เพื่อบทเรียนทางศีลธรรม หรือจริยธรรม หรือแม้แต่เพื่อเรื่องราวอันตื่นเต้น ฟังพิศวง วัตถุประสงค์อย่างนี้ นิยายย่อมสอนคนได้ดีกว่าประวัติศาสตร์"⁽¹⁾ จากคำกล่าวข้างต้นจะเห็นว่า ได้แยกประวัติศาสตร์ออกจากคำสอน นิยาย เรื่องลึกลับ ตื่นเต้น น่าพิศวง แต่เน้นความเป็นตัวเองของประวัติศาสตร์ ซึ่งมีกระบวนการ ขั้นตอน การพัฒนาและคลี่คลายในตัวของมันเอง วิธีการและปัญหาซึ่งเกิดจากการรวบรวมค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัย และวิจารณ์ คือหัวใจสำคัญอันหนึ่งของวิธีการทางประวัติศาสตร์ ความเป็นวิทยาศาสตร์มีคำจำกัดความเบื้องต้นว่า การที่สามารถจะมีเหตุผลและหลักฐาน ยืนยันได้อย่างมีกฎเกณฑ์ โดยผ่านขั้นตอนการวิเคราะห์ ทดลอง สรุปผล โดยทั่วไปวิทยาศาสตร์แบ่งเป็น 2 สาขา คือ วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ และวิทยาศาสตร์สังคม

วิทยาศาสตร์ธรรมชาติคือ การหาข้อสรุป กฎเกณฑ์ และคำตอบของธรรมชาติ เช่น ของทุกอย่างในโลกย่อมตกลงสู่พื้นโลก เพราะโลกมีแรงดึงดูด ข้อสรุปนี้ได้มาจากการสังเกต รวบรวม และทดลองให้เห็นจริงของนักวิทยาศาสตร์

(1) อังใน ขจร สุขพานิช, "วิชาประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ไทย"
ปรัชญาประวัติศาสตร์, หน้า 234.

ด้วยวิธีการเช่นเดียวกันนี้ ไท้นำมาใช้ในวิทยาศาสตร์สังคมด้วย

วิทยาศาสตร์สังคมคือ การหาข้อสรุป กฎเกณฑ์ คำตอบ ของชีวิตของสังคม เช่น "สังคมย่อมมีการเปลี่ยนแปลง" ข้อสรุปนี้ได้มาจาก การสังเกตรวบรวมและวิเคราะห์วิจารณ์ ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น

เนื่องจากเราไม่สามารถแยกแยะความคิด อารมณ์ ความรู้สึกออกจากพฤติกรรมของมนุษย์ได้ เราจึงไม่สามารถแยกส่วนเหล่านี้ออกไปหาค้นคว้าและเฝ้าสังเกตความเป็นไปเพื่อหาข้อสรุปพฤติกรรมของมนุษย์ได้ และเราก็ไม่สามารถจับเอาโลก สังคม และมนุษย์ บรรจุห่อคอมพิมาแล้วแยกตัวออกไปสังเกตอยู่ภายนอกได้ ด้วยความจำกัดในวิธีการเช่นนี้ ทำให้เราต้องอาศัยวิธีการค้นคว้ารวบรวม พิจารณาไตร่ตรอง ตลอดจนวิเคราะห์ วิจัยข้อมูลเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ วิธีการที่วุ่นวายนี้ทำให้ประวัติศาสตร์อิงอยู่กับความเป็นจริง ไม่ใช่เรื่องซึ่งเขียนขึ้นเองตามความพอใจ นี้เองทำให้ประวัติศาสตร์มีความหมายเป็นวิทยาศาสตร์แขนงหนึ่งในวิทยาศาสตร์สังคม

วิธีการทางประวัติศาสตร์ ประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ กัน 6 ประการ ดังนี้(1)

1. การสะสมข้อมูล
2. การคัดเลือกข้อมูล ซึ่งแบ่งออกเป็น
  - ก) ข้อมูลที่เกี่ยวข้องโดยตรง
  - ข) ข้อมูลที่เป็นส่วนประกอบ
3. ประเมินความสำคัญข้อมูล

001202

(1) โปรดดูรายละเอียดใน เตช บุนนาค, "วิธีการของประวัติศาสตร์" ใน ปรัชญาประวัติศาสตร์. หน้า 151 - 164 และปิยนาค บุนนาค, ใน "วิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์" ใน วารสารรามคำแหง (พฤษภาคม 2520): 68 - 70.

4. แจกแจงข้อเท็จจริงที่ได้จากข้อมูลว่า ข้อเท็จจริงเหล่านั้นสัมพันธ์กันอย่างไร
5. การตีความ
6. การเรียบเรียง

หลักฐานและข้อมูลทางประวัติศาสตร์คือ สรรพสิ่งที่เป็นร่องรอยของอดีตที่เหลือทิ้งไว้ให้เราใช้เป็นเครื่องมือไต่สวนเข้าไปถึงอดีตได้ เช่น บันทึกหนึ่งแผ่น เจดีย์ชำรุดหนึ่งองค์ เหยี่ยวตุรคา วัตถุโบราณ ศิลปินกรีก กฎหมายโบราณ เอกสารทางราชการ บันทึกส่วนตัว คำบอกเล่า บทเพลงกล่อมเด็ก เพลงและนิยายพื้นบ้าน หรือแม้แต่เอกสารที่เป็นหนังสือ เช่น ตำรานาน พงศาวดาร ฯลฯ ข้อมูลเหล่านี้ไม่ใช่จะนำมาใช้ได้เลยในทันที การสะสมรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ต้องทำอย่างมีสำนึก มีการวิเคราะห์วิจารณ์ที่จะแยกแยะเพราะข้อมูลต่าง ๆ อาจไม่บริสุทธิ์ในตัวของมันเอง คิวข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เกิดจากการสร้างสรรค์ของผู้คนในอดีตซึ่งแตกต่างกันในสภาวะแวดล้อมและกาลเวลา เราต้องพยายามเจาะลึกเข้าไปถึงสาเหตุของการเกิดข้อมูลและหลักฐานแต่ละชิ้นให้ลึกที่สุดที่จะเป็นไปได้ เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกอดีต "ตบตา" ให้มากที่สุด มีสาเหตุหลายประการที่อาจทำให้เราถูก "ตบตา" จากข้อมูลเหล่านี้ได้ เช่น วัตถุประสงค์และปัญหาของผู้สร้างข้อมูลเหล่านั้น วิธีการและแม่แต่สำนวนภาษา ลีลาการจดบันทึกข้อมูลอาจทำให้เข้าใจข้อเท็จจริงผิดพลาดได้ เสรีภาพ และแม่แต่ค่านิยมในสังคมก็อาจทำให้ข้อเท็จจริงถูกบิดเบือนได้โดยเจตนาหรือไม่เจตนา ฉะนั้นในการสะสมข้อมูลจึงจำเป็นต้องประเมินความสำคัญของข้อมูลอย่างรอบคอบ ความผิดพลาดใด ๆ ที่เกิดขึ้นจากการใช้ข้อมูลผิดอาจทำให้ความเข้าใจประวัติศาสตร์ในช่วงที่เกี่ยวข้องผิดพลาดทั้งหมดก็ได้

เมื่อสะสมข้อมูลได้มากพอแล้วต้องคัดเลือกข้อมูลแต่ละชิ้นออกมาเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ ข้อมูลที่เกี่ยวข้องโดยตรง และข้อมูลที่เป็นส่วนประกอบ เช่น นักประวัติศาสตร์อาจใช้จารึกสุโขทัยเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องโดยตรงในการศึกษา

ประวัติศาสตร์สุโขทัย และใช้ตำนานหรือนิทานพื้นบ้านเป็นข้อมูลประกอบ ดังนี้
เป็นต้น

งานขั้นต่อไปคือการวิเคราะห์วิจารณ์ข้อมูล ซึ่งเป็นขั้นตอนสำคัญที่สุดใน
วิชาประวัติศาสตร์ที่เคียว เพราะเป็นการนำข้อมูลจำนวนมากซึ่งได้สะสม คัดเลือก
และประเมินความสำคัญไว้แล้วมาสู่ความเป็นข้อเท็จจริง (fact) ซึ่งจำเป็นต้องมี
การเปรียบเทียบวิเคราะห์วิจารณ์ข้อมูลต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อเท็จจริง การได้
มาซึ่งข้อเท็จจริงนี้เป็นขบวนการทางสมองที่ซับซ้อน ยุ่งเหยิง คำถามที่นักประวัติศาสตร์
จำเป็นต้องถามอยู่เสมอให้เป็นนิสัยคือ "ทำไม" เพราะมันเป็นกุญแจที่จะนำไปสู่
ข้อเท็จจริงได้ มีผู้เปรียบเทียบกระบวนการประวัติศาสตร์ไว้ว่า "กระจุกกระจาย
อยู่ในถุงผ้าที่เต็มไปด้วยข้อเท็จจริง การเลือกสรรชิ้นส่วนแบบที่สังเกตได้ เอาข้อ
เท็จจริงที่เหมาะสมมา บัดสิ่งที่ไม่เหมาะสมออกไป จนกระทั่งเอามาเย็บต่อเนื่อง
เป็นผืนผ้าที่มีเหตุผลและหลักการแห่งความรู้"⁽¹⁾ ข้อเท็จจริงในทางประวัติศาสตร์
จึงเป็นสิ่งที่ต้องสร้างขึ้นมาจากข้อมูล ซึ่งเราก็คงไม่ได้แน่นอนว่าข้อเท็จจริงที่ได้
มานั้นจะใกล้เคียงกับความเป็นจริงในประวัติศาสตร์เพียงไร ในเมื่อข้อมูลที่ได้อ
นั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของเหตุการณ์ทั้งหมด ความแม่นยำถูกต้องและความบริสุทธิ์
ของข้อมูลก็มีอะไรที่ใครจะยืนยันได้แน่นอน ปัญหาเรื่องความจริงในประวัติศาสตร์
จึงเป็นสิ่งลึกลับ ทำทาย และเปลี่ยนแปลงได้ ในเมื่อความจริงเหล่านั้นต้องอยู่บน
พื้นฐานของข้อมูลเสมอ

นอกจากปัญหาในเรื่องความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์แล้ว ปัญหาอีก
ประการหนึ่งของวิธีการทางประวัติศาสตร์คือการอธิบายความทางประวัติศาสตร์
เพราะถ้าเราหยุดเพียงแคข้อเท็จจริงที่ได้มาประวัติศาสตร์ก็เป็นเพียงศาสตร์ที่มุ่งหา

(1) อังโน อี. เอช. คาร์., "ประวัติศาสตร์คืออะไร" ใน วารสาร-
ธรรมศาสตร์ (กุมภาพันธ์ - พฤษภาคม 2518): 94.

ข้อเท็จจริงเท่านั้น แต่เราโคตตกลงกันแล้วว่าประวัติศาสตร์จะต้องอธิบายความสัมพันธ์
 ของเหตุการณ์เพื่อความเข้าใจปรากฏการณ์ทั้งหมดด้วย เพราะเหตุการณ์ทาง
 ประวัติศาสตร์ไม่ใช่เหตุการณ์ที่จะกำหนดได้ เราจึงไม่มีสูตรสำหรับเหตุการณ์ทาง
 ประวัติศาสตร์ เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์จึงจำเป็นต้องมีการอธิบายความซึ่งขึ้นอยู่กับ
 กับเหตุ - ผล ปัจจัยต่าง ๆ และเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ซึ่งอาจเป็นตัวบุคคล เวลา
 สภาพภูมิศาสตร์ ค่านิยมของสังคม ความเชื่อ ฯลฯ ปัจจัยและเงื่อนไขเหล่านี้ทำให้
 การอธิบายความทางประวัติศาสตร์มีลักษณะเฉพาะ และไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว
 นักประวัติศาสตร์จึงต้องรับภาระในอันที่จะจัดการรวบรวม ค้นหาข้อเท็จจริงและนำมา
 เชื่อมต่อกันเข้าให้เป็นภาพที่เรียบร้อย มีระบบขึ้นให้ได้ ดังที่ อี. เอช. คาร์.
 กล่าวไว้ว่า

โลกของนักประวัติศาสตร์เหมือนกับโลกของนักวิทยาศาสตร์ คือไม่ใช่โลกที่เป็น
 รูปแบบจำลองของโลกที่แท้จริง แต่เป็นหุ่นจำลองซึ่งช่วยให้นักประวัติศาสตร์
 เข้าใจและบังคับบัญชาให้เป็นผลใดไม่มากนักอยู่ นักประวัติศาสตร์กลั่นกรอง
 จากประสบการณ์ของอดีต หรือจากประสบการณ์ที่นักประวัติศาสตร์เขาถึง เป็น
 ประสบการณ์ส่วนที่นักประวัติศาสตร์เห็นว่าเอามาอธิบายควยเหตุผลหรือตีความ
 ได้ และจากจุดนี้นักประวัติศาสตร์จะสร้างขอสรูปเพื่อเป็นเครื่องช่วยนำทางใน
 การกระทำของมนุษย์(1)

ปัญหาขัดแย้งที่สำคัญอีกประการหนึ่งในขั้นตอนของการวิเคราะห์และอธิบาย
 ความทางประวัติศาสตร์คือ "อคติ" ของนักประวัติศาสตร์ เนื่องจากนักประวัติศาสตร์
 ก็คือบุคคลในสังคม จึงหนีไปไม่พ้นจากอิทธิพลของสังคม ความคิด พฤติกรรม ตลอดจน
 จรรยาบรรณคติของเขาย่อมถูกสังคมควบคุมในระคับหนึ่ง ดังนั้นการที่จะได้
 ประวัติศาสตร์บริสุทธิ์จึงเป็นสิ่งที่ยากเย็นอย่างยิ่ง ตามนัยดังกล่าว ผลงานทาง
 ประวัติศาสตร์จึงเป็น

(1) เรื่องเดียวกัน.

ประวัติศาสตร์อยู่ในตัวเอง กล่าวคือขึ้นอยู่กับกาลเวลา สภาพแวดล้อม
ความคิด อุดมการณ์ของแต่ละสมัย สิ่งแวดล้อมจึงเป็นตัวกำหนดงานทาง
ประวัติศาสตร์แต่ละยุค ผู้เขียนประวัติศาสตร์แต่ละคนก็ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม
ของตน ขึ้นอยู่กับอิทธิพลทางความคิด ซึ่งอาจจะเป็นอิทธิพลในสมัยของเขา
โดยตรง หรืออาจมาจากผู้ที่มาก่อน⁽¹⁾

การหลีกเลี่ยง "อคติ" ของนักประวัติศาสตร์อย่างถึงที่สุดเป็นเป้าหมาย
สูงสุดของนักประวัติศาสตร์เช่นกัน นักประวัติศาสตร์ก็ต้องการสร้างงาน
ประวัติศาสตร์ที่สมบูรณ์และเป็นกลาง แต่ขบวนการทางสมองของนักประวัติศาสตร์
แตกต่างไปจากสมองกล เพราะมันเป็นอันหนึ่งอันเดียวที่ซับซ้อน สัมพันธ์กับสำนึก
และค่านิยมสังคม กับการดำเนินชีวิตของเขาด้วย เขาจึงไม่สามารถปลีกตัวออก
จากสังคมแล้ววิเคราะห์วิจารณ์ประวัติศาสตร์ออกมาอย่างไม่มีอคติและชาญฉลาดได้
แต่อย่างไรก็ตามนักประวัติศาสตร์อาจหลีกเลี่ยงอคติให้น้อยที่สุดด้วยการพยายามสร้าง
สำนึก และขบวนการวิเคราะห์ที่ความทางประวัติศาสตร์อย่างรอบคอบรัดกุม ซึ่ง
อาจนำไปสู่การสร้างกฎเกณฑ์และทฤษฎีให้แก่ประวัติศาสตร์ได้ในที่สุด.

---

(1) ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, "ปรัชญาประวัติศาสตร์ไทย" ใน
ปรัชญาประวัติศาสตร์, หน้า 325.